

Большой фразеологический словарь старославянского языка I–IV т.
Москва: ФЛИНТА. 2020–2024.

The authors have set themselves the goal of compiling a phraseological vocabulary of the Old Slavonic language by systematically presenting the phraseological corpus of sustainable units in the Old Slavonic language from a linguistic and cultural perspective. The vocabulary articles contain rich illustrative material from manuscript texts from the 10th–11th centuries. A lexicographic development of diachronic type material has been presented.

Key words: Slavic manuscripts, phraseology, vocabulary article.

Представеният речник е дело на колектив от Научно-изследователската речникова лаборатория на Магнитогорския университет МГТУ „Г.И. Носов“ (Русия) с редакционна колегия С.Г. Шулежкова, С. А. Анохина, А. А. Осипова, Н. В. Позднякова, А. И. Михин, О. В. Франчук, В.Ф. Хайдарова, Л.Н. Чурилина. Главен редактор и автор на встъпителната статия е С.Г. Шулежкова. Речникът впечатлява с поставените задачи на авторите, с всеобхватния подход при решаване на проблемите и обема на свършената работа. Той продължава традицията да се съставят лексикографски работи, които да обединяват трите сфери от социалния живот на човека: език – култура – религия. В него е включена част от фразеологичния корпус на старославянски език, зафиксирани в паметниците от X–XI век. Този материал ни дава възможност да чуем гласа на средновековния човек, който познава, приема и живее в този свят, който е не само предметен, но и духовен и който твори езика си.

Пълно представяне на корпуса на свръхсловните единици в старославянските речници, които са публикувани в края на XX век (Handwörterbuch, 1955; StSl, 1994; SBR 1999–2009), няма. Обработката на най-старите славянски текстове е позволила на авторите на *Большой фразеологический словарь старославянского языка* да покажат около 9000 устойчиви словесни корпуса (УСК). В „Старославянском словаре (по рукописям X–XI веков)“, издаден в Русия (StSl, 1994), и в двутомния „Старобългарски речник“ (SBR, 1999–2009), издаден в България, част от богатия фразеологичен фонд на литературния език на славяните от Средновековието е описана. Но задачата за създаване на фразеологичен речник, където системно от лингвокултурологични позиции да бъде представен корпусът на един от най-старите езици на Европа е и си остава актуална. Не малка роля в съдбата на старославянската фразеография са изиграли и субективните фактори. Изследователите подчертават, че определянето на границите на устойчивите единици в славянските текстове е трудна задача поради тяхната ограничена употреба, както и ограниченото ползване на текстовете. Част от устойчивите словосъчетания са представени в контекста на съвременната славистика.

От речника са издадени 4 тома, като научно-изследователската работа по речника продължава. Извършена е огромна работа по събирането на речниковите единици. Те са около 9000, ексцерпирани са от 32 паметника от X–XI в., намерени на територията

на цяла Славия. Работата е новаторска, извършена с прецизност и всеобхватност. За пръв път в лексикографските разработки е представен фразеологичен речник на старославянския език.

Большой фразеологический словарь старославянского языка е представен в контекста на съвременната славистика и е резултат на високопрофесионален труд на неизследван проблем в славянската лексикография. Съставителите на речника са изхождали от гледна точка на тезата, че езикът на преводите на Кирил и Методий е замислен от солунските братя като език на всички славяни и е получил статут на общославянски литературен език от ранното Средновековие. Всички паметници, източници на речниковия материал, са възникнали на различни славянски територии, когато славяните още не са се приемали като общ етнос. Създадени през X–XI век, те съдържателно са обединени от християнската тематика, а в жанрово отношение това са евангелия, псалтири, служебници, жития, хомили, сборници от откъси на богословски трактати. Основното, което ги обединява, е общият език, който има подобна фонетична система (макар и с известни разлики), общ граматичен строй, общ основен речников състав и както доказва колективът на речника има и общ фразеологичен фонд.

В Речника са описани свръхсловните езикови единици, които имат устойчив компонентен състав и граматична структура, която не изключва вариантността на употреба, възпроизводимостта като готови единици при езиковото общуване, постоянно значение на словесния комплекс. Тези УСК могат да имат както преносно, идиоматично значение, така и пряко значение, което произтича от прякото значение на компонентите на словосъчетанието.

Много изследователи (Р.М. Цейтлин, Э. Благова, С. Геродес, С.Г. Шулежкова и др.) твърдят, че определянето на границите между устойчиви и свободни словосъчетания в старославянския език е трудна задача, тъй като ръкописите са ограничени за ползване. Това е и една от причините фразеологичните единици (ФЕ) в този речник да се разглеждат в широкия смисъл на устойчивост (според терминологията на Виноградов). В речника са представени ФЕ, устойчиви словесни комплекси (УСК), свръхсловни единици (терминология, избрана от авторите).

Речникът е построен на азбучен принцип, той е тълковен-енциклопедичен.

Богатият илюстративен материал е представен в речникови статии, които се състоят от определен брой зони. Това са: 1) инициална, 2) граматична, 3) семантична, 4) културологична и (или) етимологична, 5) илюстративна, 6) синонимо-антонимична и 7) справочна зони. Всички зони в четирите тома на речника са подчинени на тази схема. Ако някоя от зоните не е запълнена, то това значи, че тя не е представена в паметниците. Например, може да няма синоними, антоними или други допълнителни сведения. 1-а, 2-а, 3-а и 5-а зони са винаги запълнени, а другите три (4, 6, 7) не за всички примери, тъй като това зависи от спецификата на устойчивата единица.

Речниковите статии се характеризират с богат илюстративен материал и убедително доказват значението на отделните устойчиви комплекси. Те, освен лингвистични сведения, които характеризират УСК от гледна точка на значението, неговата съчетаемост, ситуацията на използване, произхода им, мястото им в езиковата система като единици, които се намират в парадигматични, синтагматични, хиперо-хипонимични отношения с другите елементи от фразеологичния корпус на старославянския език, примери на употреба, съдържат още и енциклопедична информация (там, къде-

то е нужно). Съставителите са включвали и сведения за събития, които са в основата на съдържанието на славянските текстове, за реалиите на икономическия, политическия, юридическия и културния и най-важна е информацията за религиозния живот на времето, когато са създавани тези текстове, а така също и факти от историята на иудаизма и християнската църква, които имат пряко отношение при формирането им.

Всяка единица е илюстрирана с примери от ръкописните текстове, дадени са сведения за по-нататъшната съдба на единицата. Например:

Геона / геена огньна(л). Предм.

Место вечных мук и страданий душ грешников, ад. См. также Геоньскги огнь. Предм.

► Геенна – одно из обозначений ада (в иудаизме и христианстве) (Sklyarevskaya, 2008, p. 109), царства сатаны, места мучений грешников после их смерти, в противоположность раю, месту вечного блаженства праведников (Ovsyannikov, 1933, p. 19). Арам. термин *gehinnat* (букв. – долина Хинном) восходит к евр. *ge hinnom* ('к долине Енномовой'). Это наименование получила расположенная в южной части Иерусалима Енномова долина, где в эпоху правления иудейских царей Ахаза и Манассии совершались человеческие жертвоприношения. Около 622 г. до н. э. иудейский царь Иосия уничтожил здесь языческие жертвенники. Позднее долина Енномова превратилась в городскую свалку. Туда стали выбрасывать городские нечистоты, человеческие кости, трупы казнённых преступников и павших животных. Чтобы свалка не стала рассадником заразы и не распространяла зловоние, в этой долине постоянно горел огонь (РЕ, t. 10, 2005, p. 526–527). «Позднее эта местность получила название «долина Ге-Хинном» или «огненная Ге-Хинном» (в греческом произношении «геенна»). Она стала символом вечной муки осуждённых, вещественным знаком всепожирающего, карающего огня Господня» (Dubrovina, 2010, p. 151). «Отсюда название геенна огненная (Мф 5: 22, 18: 9; Мк 9: 47). Отсюда наименование места, где грешники должны страдать в огне за свои преступления (Мф 10: 28; Мк 9: 43 et all.)» (Hristianstvo, t. 1, 1993, p. 403). Иисус Христос использует символ геенны огненной как строжайшее предостережение о последствиях греха. Так, предупреждая своих учеников об опасности соблазнов, Иисус говорит: «Если же рука твоя или нога твоя соблазняет тебя, отсеки их и брось от себя: лучше тебе войти в жизнь без руки или без ноги, нежели с двумя руками и с двумя ногами быть ввержену в огонь вечный; и если глаз твой соблазняет тебя, вырви его и брось от себя: лучше тебе с одним глазом войти в жизнь, нежели с двумя глазами быть ввержену в геенну огненную» (Мф 18: 8–9, ср. 5: 28–30). Новый Завет следует представлениям Ветхого Завета о геенне как о месте, где «червь <...> не умирает и огонь не угасает» (Мк 9: 44, 46, 48) (ПЭ, т. 10, 2005, p. 527). (И.В. Петрова)

азъ же гл(агол)ѣ вамъ• ꙗко въсѣкъ гнѣваѣа сѧ на брата своего безоума повиненъ кътъ сѣдѣ иже во рече(че)тъ братоу своему ꙗко повиненъ кътъ сынмищюу• а иже речеть воуѣ• повиненъ кътъ геонѣ огньнѣи (Мф 5, 22) Мар 11: 23Δ27, азъ же гл(агол)ѣ вамъ• ꙗко гнѣваѣа сѧ на брата своего спыти• повиненъ кътъ сѣдоу• иже во речеть братоу своему ꙗко ꙗко повиненъ кътъ сынмиштію• а иже речеть воуѣ• повиненъ кътъ геонѣ огньнѣи. Зогр 3: 16–24 (стлв 2); ꙗ аште око твое съблажнаатъ тѧ• изъми є и врьзи отъ себе доврѣѧ ти естъ съ единѣмъ окомъ въ животъ вьнити• неже двѣѣ очи имѣштію• въврьженоу быти въ геонѣ огньнѣи• (Мф, 18, р. 9; Матѣ, 62, 5Δ11), ꙗ

С.Г. Шулежкова, Л. Н. Мишина, А. А. Осипова, Н. В. Позднякова). В IV том *Навести на пжть кѣин, чин когдѣ Ржкж вѣложити въ ребра чина*. са представени около 500 УСК (авт. колектив: С.Г. Шулежкова, С.А. Анохина, А.А. Осипова, Н.В. Позднякова, Л.Н. Чурилина, Л.Н. Мишина, А.Н. Михин). Научният колектив продължава работа по речника.

Авторите са си поставили за цел да съставят фразеологичен речник на старославянския език като системно от лингвокултурологични позиции представят фразеологичния корпус от устойчиви единици в старославянски език и са се справили с поставената задача, която е актуална и сега.

Представена е ценна лексикографска разработка на материал от диахронен тип. Рецензираният *Большой фразеологический словарь старославянского языка* е принос както в световната лексикография на славянските езици, така и за световната култура.

ЛИТЕРАТУРА

- СБР 1999–2009. Старобългарски речник: в 2 т. Българска академия на науките; отг. ред. Д. Иванова-Мирчева. София: „Валентин Траянов“. Т. 1. А – Н. 1999. 1028 с.; Т. 2. О – В. 2009. 1326 с.
- СтСл 1994: Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков): ок. 10 000 слов / Э. Благова, Р.М. Цейтлин, С. Геродес и др.; под ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М.: Рус. яз., 1994. 842 с.

REFERENCES

- Handwörterbuch, 1955: Sadnik, L. Handwörterbuch zu den altkirch enslavischen Texten / L. Sadnik und R. Aitzetmüller. Heidelberg: Carl Winter-Uni versitätsverlag, 1955. XX + 341 S.
- SBR, 1999–2009. *Starobalgarski rechnik*: v 2 t. / Balgarska akademiya na naukite; otg. red. D. Ivanova-Mircheva. Sofiya: Valentin Trayanov. T. 1. A–N. 1999. 1028 s.; T. 2. O–V. 2009. 1326 s.
- StSl 1994: *Staroslavianskiy slovar'* (po rukopisyam X–XI vekov): ok. 10 000 slov / E. Blagova, R.M. Tseytlin, S. Gerodes i dr.; pod red. R.M. Tseytlin, R. Vecherki i E. Blagovoy. Moskva: Russkiy yazyk, 1994. 842 s.

Prof. Stefka Georgieva, PhD

ORCID ID: 0000-0002-0053-3099

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: stefka3@abv.bg